

УДК 911.3

ОЙКОНІМІЯ КАЛІНІВСЬКОГО РАЙОНУ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

Олена Квасневська

*Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського,
вул. Острозького, 32, 21100 м. Вінниця, Україна*

Розглянуто особливості формування ойконімів на прикладі Калинівського району Вінницької області; проаналізовано історичні події, що зумовили назвотворчий процес на досліджуваній території. Пояснено властивості назв, які дають змогу використовувати їх при вивченні семантики топонімічних основ, а також просторовій та хронологічній приуроченості назв географічних об'єктів. Показано трансформацію одних топонімів в інші, як вони змінювалися з плином часу та проаналізовано утворення географічних назв, пов'язаних з діяльністю людини.

Ключові слова: топоніми, географічні назви, дослідження, Калинівський район, Подільське Побужжя.

Постановка проблеми. Власні назви населених пунктів – це скарбниця історико-культурної спадщини. У них знайшли відображення соціальна і політична структура суспільства, побут, заняття, виробництво, звичаї й світогляд, міграційні процеси, топографічні особливості місцевості, її рослинний і тваринний світ. Це надійне джерело для вивчення питань історичного словотвору.

Вивчення походження, функціонування, розвитку і поширення географічних назв Подільського Побужжя, зокрема і Калинівського району Вінницької області, є важливим і актуальним. Воно дає змогу отримати інформацію про особливості його заселення, заснування та розміщення окремих населених пунктів. Актуальність дослідження зумовлена насамперед тим, що його результати певною мірою розширюють і доповнюють знання в галузі як природничих наук, так і української ономастики. Дослідження антропогенної топоніміки Калинівського району розширює географічні знання природничого характеру, дає можливість дослідити не лише походження назви, але її приуроченість до того чи іншого ландшафтного комплексу, покладів корисних копалин, зайнятості населення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Про походження назв міст і селищ міського типу України і Подільського Побужжя, є цікаві відомості у працях Ю. Січинського, Ю. Кругляка, а також у книгах “Населені місця Поділля”, “Історія міст і сіл Української РСР: Вінницька область”. Наприклад, С. Бабишин у книзі “Топоніміка в школі” розкриває походження назв населених пунктів Хмельницької області [1].

У межах класичного ландшафтознавства та ономастики, зокрема топоніміки, неодноразово звертали увагу на вирішення низки прикладних проблем, присвячених розширенню географічної наукової мови через уведення в неї апелювальної лексики народної термінології;

питань розкриття в назвах географічних об'єктів типових та нетипових ознак ландшафтів. Відповідно до топонімічного закону негативних назв, зокрема праці Л. Берга, П. Тутковського, С. Рудницького, Ніконова; розглядали роль природничого ландшафту в організуванні та диференціації процесів освоєння територій, яку зумовлено не лише процесами освоєння природних ландшафтів людиною, а й особливостями сприйняття території та формуванням образів місць, що відображені в термінології, назвах, етнокультурних, соціальних явищах – праці В. Семенова-Тяншанського, П. Тутковського, Г. Ісаченко, А. Соколової.

Виклад основного матеріалу дослідження. Місцеві географічні терміни здавна використовували для утворення власних географічних назв – топонімів. Знання народної географічної термінології (як української, так і іншомовної), різних діалектів значно полегшує розкриття суті топонімів, їхнього значення, значною мірою служить для визначення їхнього змісту, “є універсальним ключем” до етимології багатьох, якщо не більшості, географічних назв. Водночас роль народних географічних термінів в утворенні топонімів різних категорій – ойконімів, оронімів, гідронімів – різна. Фоном топонімії України, тобто переважаючими однорідними у мовному відношенні географічними назвами, без сумніву, є топоніми слов'янського походження. Кожна місцевість має свої, характерні саме для неї, засоби творення, зокрема суфіксацію, а також вкраплення різних назв іншомовного походження. Кожен суфікс має свій ареал поширення, тісно пов'язаний з історією краю, його заселенням, господарською діяльністю, зв'язками з іншими народами і племенами в різний історичний час.

Географічні топоніми – явище суспільне. Вони, як і все, що дійшло до нас з найдавніших часів – пам'ятки матеріальної і духовної культури, мова, писемність, світогляд, звичаї та інше, – є продуктом суспільних відносин. На складному історичному шляху розвитку географічних назв у їхньому творенні, як і в творенні кожного суспільного явища, задіявалися різні чинники, найголовніші з яких історичні, лінгвістичні та географічні.

Калинівський район розміщений у північній частині Вінницької області, яка у фізико-географічному відношенні належить до лісостепової зони. Простягнувся район уздовж берегів річок Південний Буг та річки Жердь. Також на території протікають річки Згар, Десна, Снивода, Постолова, які належать до басейну Південного Бугу. Район межує з Козятинським, Хмільницьким, Літинським, Вінницьким, Липовецьким та Погребищенським районами Вінниччини. У районі нараховується 58 населених пунктів.

Часом заснування Калинівки дослідники-краєзнавці вважають XVII ст. Відомо, що у 1635–1645 рр. князь Станіслав Варшицький заснував Варшицю, тепер передмістя Калинівки. Перша письмова згадка про це поселення датується 1744 р. Щодо назви Калинівки є дві версії. В одній з них стверджується те, що у давнину околиці поселення та оселі місцевих жителів були рясно завітчані кущами калини. Інша пов'язує назву міста з ім'ям польського магната Калиновського [9].

Окрему групу ойконімів Калинівського району становлять антропоніми: населені пункти, назви яких започатковані від імен, прізвищ та прізвиськ людей. До таких ойконімів відносять: Адамівку, Антонопіль, Бойківку, Гарасимівку, Іванів, Павленки, Павлівку, Панасівку, Софіївку, Тарасівку (рис 1).

Село Адамівка утворене від чоловічого імені Адам, за допомогою суфікса *-ів (ка)*. Село Антонопіль розміщене за 30 км від районного центру. Село засноване на початку XVIII ст. За народними переказами, назва села походить від слів “Антонове поле”. Кореневий

Рис. 1. Антропоніми території Калинівського району

формант *-іль* вжито на означення польових умов, в яких виник той чи інший населений пункт [9, 10].

Село Іванів давнє, однак більшу частину свого історичного шляху воно мало назву Янів. І лише у 1946 р. було перейменоване на с. Іванів. Однак стара назва збереглася й тепер. Перша датована згадка про село сягає 1552 року, хоча є історичні матеріали про Янівське, Пиківське, Великокутишанське благочиння з 1363 р. Це дає підстави вважати, що село давніше ще майже на 200 років. Село Іванів знаходиться при злитті річок Сниводи і Південного Бугу. Трохи нижче за течією Сниводи знаходиться місцевість за назвою “Янівка”. Тут, за легендою, в давні часи було містечко, яке після татарських нападів перемістилося на лівий берег Південного Бугу. Завдяки вигідному географічному розміщенню село захищене річками і лісом, що давало змогу надійно захищатися від ворогів [10, 11].

Село Байківка в писемних джерелах вперше згадується у 1704 році. Утворене за допомогою суфікса *-ів (ка)*, що прямо вказує на власника або першопоселенця.

Село Павливка відоме ще з XV ст. Поселення знаходиться в низині, яка в деяких місцях переходила в болото. Територія була покрита лісом, через який проходив великий чумацький шлях. З ним і пов’язано заснування населеного пункту. Старожили свідчать, що назва села походить від першопоселенця на ім’я Павло, який побудував тут хатину. З кожним роком біля нього з’являлися все нові і нові хати, так утворилось село з однойменною назвою Павливка. У формуванні ойконімів Тарасівка, Панасівка, Софіївка в основі лежать власні імена людей, утворені за допомогою суфіксів *-ів (ка)*, *-їв (ка)* [9, 11].

На території Калинівського району розміщені населені пункти в основі назв яких відображені природні умови місцевості. До таких ойконімів відносять: Глинськ, Заливанщину, Кам’яногірку, Лісову Лисіївку, Польову, Рівнинне. Ойконім Глинськ відомий з XV століття. Відтоді збереглися залишки фортеці, оточені оборонними валами. Назва населеного пункту свідчить про викопні породи: утворена за допомогою кореня *-глин* і суфікса *-ськ* [1]. Назва

села Кам'яногірка – поселення знаходиться на кам'яній горі. Це складний ойконім, утворений з двох слів – камінь і гора. Село Рівнинне засноване у 1987 році. Назву місцевості, де розміщене село Рівнинне, виводять від слів рівний, рівнина [1, 9].

З давніх часів людина на малих річках у господарських цілях регулювала стік води. Щоб облаштувати млини, розводити рибу і створювати водопої, на малих річках будували греблі, створювал ставки. Поблизу ставків намагалося поселитися місцеве населення [1]. Цим і пояснюється виникнення близько ставків населених пунктів з назвами: Загребельня, Нова Гребля (рис. 2).

На території району трапляються населені пункти, що отримали свої назви від численних садів. До таких відносять: Грушківці, Яблуневе.

Рис. 2. Відображення природних умов у назвах населених пунктів

Село Слобідка має давню історію. Поява слобід і слобідок на Поділлі, і, зокрема, Подільському Побужжі, припадає на початок XVIII ст. Їх виникнення є результатом складних соціально-економічних відносин. У 1672 році Поділля захопили турки. За турецької окупації Подільська земля була спустошена. Згодом, коли турки покинули територію Поділля, люди поступово поверталися й оселялися на нових землях, де пани обіцяли свободу і звільнення від панщини. Ці новоорганізовані поселення і стали називати слободами або слобідками [1].

Новітня топонімія, а саме: періоду радянської доби, характеризується дещо спрощеними, усталеними моделями назв відапелятивного походження та меморіального значення. В цей період використовували термінологічно спрощені моделі назв при найменуваннях: Жовтневе, Комунарівка, Первомайське, Червона Трибунівка, Червоний Степ. Не перериваючи основних закономірностей творення топонімів, які склалися в українській мові впродовж століть, соціалістична епоха породила нові топонімічні найменування, нові топонімічні утворення [1]. Село Жовтневе (колишня назва Попівка), виникло у результаті перейменування населеного пункту у зв'язку з розвитком історичних подій, що поклали новий початок у розвитку економіки, господарства краю

Рис. 3. Ойконіми радянської доби Калинівського району

Висновки. Топонімія Калинівського району Вінницької області формувалась упродовж тривалого часу. Людину здавна цікавили питання походження географічних назв, передусім своєї місцевості, їхній зміст і значення. Не знаючи справжніх причин їхнього походження, топонімія пояснювала (і пояснює) ці назви за допомогою випадкової фонетичної подібності, без урахування мовних, географічних чи історичних закономірностей. Усі географічні назви можна згрупувати у певні лексико-семантичні розряди, що мають різне походження: антропонімічне, етнімімічне, і назви, що походять від географічного середовища або засвідчують характер господарства та різні види людської діяльності. Географічні назви Подільського Побужжя є пам'ятками історії, історії мови, її родоводу, лексики живої мови. Отже, топоніміка є цінним джерелом для вивчення географічної індивідуальності певної місцевості, пов'язана зі специфічними особливостями походження та розвитку її ландшафту, господарства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Бабишин С. Д.* Топоніміка в школі / С. Д. Бабишин. – К. : Рад. школа, 1962. – 121 с.
2. *Географія Вінницької області : пробний навчальний посібник для середньої школи / [за ред. Г. І. Денисика, Л. Ф. Жовнір].* – Вінниця : Гіпаніс, 2004 – 308 с.
3. *Гумецька Л. Л.* Нарис словотворної системи української актової мови XIV–XV ст. / Л. Л. Гумецька. – К. : Вид-во Академії наук УРСР, 1958. – 298 с.
4. *Дашкевич Я. Р.* Східне Поділля на картах XIV ст. / Я. Р. Дашкевич // *Географічний фактор в історичному процесі.* – К. : КГУ, 1990. – С. 155–169.
5. *Дашкевич Я. Р.* Східне Поділля на картах XVI ст. / Я. Р. Дашкевич // *Історико-географічні дослідження на Україні.* – К. : Наук. думка, 1992. – С. 13–21.
6. *Денисик Г. І.* Природнича географія Поділля / Г. І. Денисик. – Вінниця : ЕкоБізнесЦентр, 1998. – 184 с.

7. Денисик Г. І. Подільське Побужжя / Г. І. Денисик, В. Є. Любченко. – Вінниця : ЕкоБізнесЦентр, 1999. – 96 с.
8. Зозуля С. До питання походження й етимології історичного районування міста Ніжина / С. Зозуля // Наук. вісник Чернівецького ун-ту. Слов'янська філологія. – Чернівці, 2007. – Вип. 354–355. – С. 33–40.
9. Історія міст і сіл Української РСР. Вінницька область. – К. : Ін-т академії наук УРСР, 1972. – 775 с.
10. Коваль А. П. Знайомі незнайомці / А. П. Коваль. – К. : Либідь, 2001. – 300 с.
11. Янко М. П. Топонімічний словник України / М. П. Янко. – К. : Знання, 1998. – 430 с.

Стаття надійшла до редакції 05.03.2014 р.

Доопрацьована 15.04.2014 р.

Прийнята до друку 26.06.2014 р.

OYKONIMIYA KALINIVSKOGO to DISTRICT of VINNYTSYA AREA

Elena Kvasnevska

*Kotsubynskyy State Pedagogical University of Vinnytsia
Ostroz'kogo St., 32, UA – 21100 Vinnytsia, Ukraine*

The features of forming of oykonimiv are considered on the example of Kalinivskogo of district of the Vinnytsya area; historical events which stipulated a nazvotvorchiy process on doslidzhuval'niy territory are analysed. Properties of the names, which allow to use them for the study of semantics of toponymy bases, are explained, and also the spatial and chronologic priurochenosti names of geographical objects. Transformation of one toponimiv is rotined in other, as they changed in time and formation of place-names of related is analysed to activity of man.

Key words: toponimi, place-names, researches, Kalinivskiy district, Podil'ske Pobuzhzhya.

ОЙКОНИМИЯ КАЛИНОВСКОГО РАЙОНА ВИННИЦКОЙ ОБЛАСТИ

Елена Квасневская

*Винницкий государственный педагогический университет им. М. Коцюбинского,
ул. Острожского, 32, 21100 г. Винница, Украина*

Рассмотрены особенности формирования ойкономов на примере Калиновского района Винницкой области; проанализированы исторические события, обусловившие названиеобразовательный процесс на исследуемой территории. Объяснены свойства названий, которые позволяют использовать их при изучении семантики топонимических основ, а также пространственной и хронологической приуроченности названий географических объектов. Показано трансформацию одних топонимов в другие, как они менялись с течением времени и проанализированы образования географических названий, связанных с деятельностью человека.

Ключевые слова: топонимы, географические названия, исследования, Калиновский район, Подольское Побужье.